

HÜSEYİN NİHAL ATSIZ'IN ESERLERİNDE GÖRÜLEN ESKİCİL ÖGELERİN ANADOLU AĞIZLARINDAKİ İZLERİ

Seyfettin ÖZDEMİREL¹

GİRİŞ

Hüseyin Nihal Atsız; Türkolog, şair, yazar, edebiyatçı, tarihçi, düşünür, öğretmen ve akademisyen kimliğine sahip çok yönlü bir fikir adamıdır. 12 Ocak 1905'te İstanbul'da doğan Atsız, ilköğrenimini Kadıköy'deki Fransız ve Alman okulları, Kasımpaşa'daki Cezayirli Gazi Hasan Paşa ilk mektebi ve Haydarpaşa'daki Osmanlı İttihad Mektebi'nde; ortaöğrenimini ise Kadıköy ve İstanbul Sultânîsi'nde tamamlamıştır. 1926 yılında İstanbul Dârülfünûnda Edebiyat Bölümü'ne kaydolun Atsız aynı yıl askerlik vazifesi için göreve çağrılmıştır. Askerlik görevini yerine getirdikten sonra 1930 yılında Edebiyat Fakültesi'nden mezun olmuştur. Hocası Prof. Dr. Mehmet Fuat Köprülü'nün de isteği üzerine 1931 yılında asistanlık görevine başlamıştır.²

Atsız, daha çok önemli bir fikir adamı olarak görülse de edebi yönü hiç azımsanamayacak kadar güçlüdür. Yazdığı eserlerde bu durum açıkça görülmektedir. Ercilasun'a göre Atsız'ın şiirleri edebiyat tarihi derslerinde okutulacak niteliktedir. Romanları da çocuk romanları olarak görülmemeli, sanatkârane bir ruhla işlendiği anlaşılmalıdır. Örneğin *Bozkurtlar* romanı çok kahramanlı yapısıyla ilktir ve belki de bu alanda tektir (Erdoğan-Çakır, 2020: 16-19). Atsız, *Dalkavuklar*

¹ Arş. Gör., Çağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, seyfettinozdemirel@cag.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9534-3601.

² Atsız'ın hayatı ve edebi eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ercilasun, A. B. (2018). *Atsız Türkçülüğün Mistik Önderi*. Panama Yayınları; Sertkaya, O. F. (2014b). *Hüseyin Nihal Atsız-Hayati ve Eserleri*. Ötüken Yayınları.

Gecesi adını verdiği ilk romanını 1941 yılında yazmıştır. Daha sonra 1946 yılında *Bozkurtların Ölümü*; 1949 yılında *Bozkurtlar Diriliyor*; 1958 yılında *Deli Kurt*; 1959 yılında *Z Vitamini*; 1972 yılında ise *Ruh Adam* romanı yayımlanmıştır. *Yalnız Adam* romanı bitiremediği bir eser olarak görülmektedir. Şiirlerini topladığı *Yolların Sonu* adlı şiir kitabı da 1946 yılında basılmıştır. Hikayeciliği çok başarılı olmayan Atsız, daha çok roman ve şiirleriyle insanlara etki etmiştir.

Atsız'ın bu roman ve şiirlerine bakıldığında *eskicil ögelerin*³ varlığı önemli bir yer tutmaktadır. Onun eserlerinde *Göktürk Yazıtları*, *Kutadgu Bilig*, *Dîvânü Lügati't-Türk* ve *Dede Korkut Hikayeleri* gibi Türk edebiyatı ve tarihi için son derece önemli olan kaynaklardan alınma örnekler görmek mümkündür. Bu da Atsız'ın Türk diline verdiği değeri göstermektedir. Bu eserlerde tespit edilen kelimelerin Anadolu ağzlarındaki izleri varlığını devam ettirmektedir.

Aşağıdaki örnekler Atsız'ın eserlerinde görülen *eskicil ögelerin* sadece birkaçıdır. Bu tür ifadeler onun eserlerinde sıklıkla rastlamaktayız.

ağu⁴

Sözcük, Clauson'da *ağu* “zehir” (1972: 78); EUES'te *agu* “zehir” (Wilkens, 2021: 22); DLT'de de *agu* “zehir” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 545) biçimlerinde geçmektedir. Farsça *zehr* ifadesi yerine Atsız Türkçe *ağu/agu* kelimesini kullanmıştır. Bu ifade günümüzde İzmir, Manisa, Balıkesir, Bolu, İstanbul, Kastamonu, Amasya, Tokat, Ordu, Giresun, Trabzon ilçe ve köyleri, Gümüşhane, Rize, Artvin, Kars köyleri, Erzurum ve ilçeleri, Bitlis, Diyarbakır, Tunceli, Elazığ, Sivas, Yozgat, Ankara ve çevresi, Niğde, Tekirdağ gibi ağzılarda kullanılmaya devam etmektedir (bkz. DS I, 1993: 114). İfadenin çok geniş bir sahada kullanıldığı görülmektedir.

aldamak

“Aldatmak, kandırmak” anlamında kullanılan *alda-* fiili yazı dilinde bulunmakla birlikte Bolu, Çorum, Tokat, Trabzon, Gümüşhane, Rize köyleri ve Ankara ağzlarında yaşamaktadır (DS I, 1993: 209).

³ Prof. Dr. Ayşe İLKER'in danışmanlığında Şeyma YALÇIN tarafından hazırlanan *Hüseyin Nihâl Atsız'ın Roman ve Şiirlerinde Eskicil Ögeler* adlı Yüksek Lisans Tezinden faydalanılmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için kaynak çalışmaya bakılmalıdır.

⁴ Buradaki eskicil ögelerin izleri Derleme Sözlüğü'ne bakılarak ispatlanmaya çalışılmıştır. Çeşitli yöreler üzerine yapılan ağız araştırmaları çalışmanın dışında tutulmuştur.

aparmak

GTS'de “alıp götürmek; gizlice almak, alıp kaçmak” anlamında geçmektedir (e-GTS, ET: 11.11.2023). Ağızlarda da benzer anlamlarda geçen ifade bunun yanı sıra “çalmak, aşırarak, alıp kaçmak, habersiz götürmek, gizlice almak” anlamlarında kullanılmış ve Anadolu'nun pek çok yöresinde de kullanılmaya devam etmektedir (DS I, 1993: 284). Atsız'ın da bu fiil *Bozkurtların Ölümü* romanında “alıp götürmek” anlamında kullandığı anlaşılmaktadır: ...*göğüslere kadar yükselen su, önüne geleni aparan, Gök Türk ordusunun on dört yiğidini yutan...* (bkz. Yalçın, 2019: 322).

arık/arıklamak

Bu ifade bazen isim olarak (arık) bazen de fiil olarak (arıkla-) karşımıza çıkmaktadır. Atsız'ın eserlerinde kelime genellikle “sıska, zayıf” anlamlarında kullanılmıştır (bkz. Yalçın, 2019: 207-208). DLT'de de *cılız* (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 555) anlamında kullanılan kelime ağızlarda da “zayıf, sıska, cılız” gibi anlamlara sahiptir (DS I, 1993: 316).

bezek

Bu ifade KB'de “süs, nakış” (Arat, 1979: 76); DLT'de “nakış, süsleme” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 584) anlamlarında geçmektedir. Yazı dilinde de bulunan ifade ağızlarda da “süs, zinet” anlamıyla Balıkesir, Gümüşhane, Artvin, Kars köyleri, Erzurum, Van, Diyarbakır, Gaziantep, Kahramanmaraş, Sivas, Kırşehir, Antalya, Tekirdağ gibi yörelerde görülmektedir. Yine sözcük halk ağzında “şenlik; şalvar veya don uçkuru; leke” gibi çeşitli anlamlar da kazanmıştır (bkz. DS II, 1993: 650).

bitik

Bitik ifadesi Kastamonu, Sivas, Konya ağzında “mektup”; Çankırı, Kastamonu, Van ağzında “kitap” anlamlarında kullanılmaktadır (DS II, 1993: 711). *Göktürk Yazıtları*'ndan itibaren görülen *bitig* kavramı (Tekin, 2010: 131) KB ve DLT'de de benzer anlamlara sahiptir. Atsız da sözcüğü *Bozkurtların Ölümü* adlı romanında “mektup” anlamında kullanmıştır (Yalçın, 2019: 221).

bun/bunlanmak

Eski Türkçeden beri görülen *bun/buñ* ifadesi *Göktürk Yazıtları*'nda “dert, sıkıntı, yokluk” anlamlarındadır (Tekin, 2010: 135). Yazı dilinde de görülen ifade *bun* “sıkıntı” olarak Yozgat ve Uşak'ta geçerken; *bungun* “sıkıntılı, üzgün” biçiminde pek çok yörede kullanılmaktadır (bkz. DS II, 1993: 791-792). Atsız'ın eserlerinde de aynı anlamda kullanılan ifade daha çok yapım eki almış şekliyle (<bunlu) görülmektedir.

buyruk/buyruk vermek

Buyruk ifadesi *Göktürk Yazıtları*'nda “kumandan, amir” anlamındadır (Tekin, 2010: 135). Isparta, Kütahya, Denizli yöresinde de “önder, amir, sözcü” anlamında kullanıldığı görülmektedir (DS II, 1993: 808). Atsız'ın kullandığı gibi “emir” anlamında ise Çorum ve Malatya civarında rastlanır (DS II, 1993: 808).

çaşıt

Eski Uygur Türkçesinde sözcük *çaşut* “iftira, iftira atma” biçimindedir (Wilkens, 2021: 224). Yazı dilinde de kullanılan sözcük, ağızlarda geniş bir alanda “casus; dedikoducu” anlamlarında kullanılmaktadır (bkz. DS III, 1993: 1085).

dilmaç/dilmaçlık

Hem GTS'de hem de DS'de bulunan ifade “çevirmen” anlamındadır (e-GTS, ET: 11.11.2023). Atsız'ın eserlerinde de sözcük aynı anlamda geçmektedir. DS'de Denizli, İzmir, Tokat, Trabzon, Kars, Erzurum, Van, Bingöl Sivas, Niğde, Konya gibi yörelerde kullanıldığı belirtilmektedir (DS IV, 1993: 1497).

em

EUTS'de *em* sözcüğü “ilaç, tedavi vasıtası” anlamındadır (Caferoğlu, 2021: 71). Bu sözcük, Atsız'ın *Bozkurtların Ölümü*, *Deli Kurt* ve *Ruh Adam* romanlarında geçmektedir (bkz. Yalçın, 2019: 245). *İlaç*, *merhem* anlamındaki bu kavram Anadolu'nun pek çok yöresinde bu anlamda kullanılmaya devam etmektedir (bkz. DS V, 1993: 1729).

ini

Göktürk Yazıtları'nda *ini* kavramı “erkek kardeş” anlamındadır (Tekin, 2010: 144). Atsız'ın da “kardeş” anlamıyla eserine aldığı *ini* sözcüğü ağızlarda “kayın-

birader; görümce” anlamlarında Isparta, Burdur, Denizli, İzmir, Samsut, Yozgat, Niğde, Konya, Adana, İçel, Antalya, Muğla gibi yörelerde kullanılmaktadır (DS VII, 1993: 2543).

Kür Şad

Atsız'ın Türk tarihi ve edebiyatına kazandırdığı en önemli konulardan birisi, büyük Türk kahramanlarından biri olan Kür Şad adlı Göktürk komutanını ortaya çıkarmasıdır (Akün, 1991: 89). Kür Şad ismi ilk olarak Atsız'ın 1934 yılında *Orhun* dergisinde yayımladığı *Cihan Tarihinin En Büyük Kahramanı: Kür Şad* adlı makalesinde geçmektedir (bkz. Orhun, 6, 19 Nisan 1934). Daha sonra ise 1946 yılında yazdığı *Bozkurtların Ölümü* adlı romanın başkahramanı olarak Kür Şad adını görmekteyiz. Taşağıl'da bahsedildiği üzere, 639 yılında 40 askeri ile birlikte esaretten kurtulmak adına Çin sarayını basmış, kahramanca savaşarak hayatını kaybetmiştir. Fakat onun ve arkadaşlarının giriştiği bu bağımsızlık hareketi bir örnek olmuş ve bağımsızlık ateşi sürekli olarak taze kalmıştır (2020: 170-172). Kür Şad (che-she-shuai/jie-she-shuai) isminin kökeni de önemli bir konu olmuştur. Bu konu üzerine de bazı önemli çalışmalar yapılmıştır (bkz. Gömeç, 2013; Sertkaya, 2014a; Kapusuzoğlu, 2017). İlk kez Atsız tarafından kullanılan bu isim, geçtiği ilk yıldan bugüne kadar pek çok Türk gencine ad olarak verilmiştir ve verilmeye de devam etmektedir.

onmak

Bu kavramın hem yazı dilinde hem de ağızlarda kullanıldığı bilinmektedir. “Daha iyi bir duruma gelmek; şifa bulmak; mesut olmak” gibi anlamlarda kullanılmaktadır (e-GTS ve e-DS, ET: 11.11.2023). Isparta, Denizli, Aydın, Bolu, Kastamonu, Samsun, Amasya, Tokat, Giresun, Trabzon, Gaziantep, Kahramanmaraş, Ankara, Antalya, Muğla gibi yörelerde kullanılmaktadır (DS IX, 1993: 3284). Atsız'ın *Yolların Sonu* şiir kitabında ve *Ruh Adam* romanında geçmektedir. *Yolların Sonu* şiir kitabında yer alan *Geri Gelen Mektup* adlı şiirden: “*Ey sen ki, kul ettin beni onmaz yakışınla, Ey sen ki, gönüller tutuşur her bakışınla*” (Yalçın, 2019: 341).

sayrı/sayrılık

Hasta anlamında kullanılan *sayrı* sözcüğü bazen +*llik* yapım ekini alarak *sayrılık* biçiminde de görülmektedir. Malatya ağzında (DS X, 1993: 3561) rastladığımızız

sözcük Atsız'ın *Bozkurtların Ölümü* romanında geçmektedir. Yine *sayru/sayru-luk* biçiminin de İzmir, Bursa, Çorum, Ankara ve Antalya gibi yörelerde varlığını devam ettirdiği bilinmektedir (DS X, 1993: 3561).

sin

Eski Türkçede *sin* “mezar” (Gülensoy, 2007: 782) olarak görülen ifade DLT’de *sın* biçimindedir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 819). Atsız'ın ise bu ifadeyi *Yolların Sonu* adlı şiir kitabında kullandığını görmekteyiz. Anadolu’da da *öli gömülen yer, kabir* anlamıyla geniş bir alanda kullanıldığı görülmektedir (DS X, 1993: 3637).

utacı

Bozkurtların Ölümü romanında *utacı* biçimi kullanılsa da sözcük daha çok *otacı* biçimindedir. DLT’de *ot* “ilaç”; *ota-* “tedavi etmek”; *otacı* “tabip” gibi aynı kökten türemiş sözcükler bulunmaktadır (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 779). Atsız da *utacı* ifadesini eserinin pek çok yerinde “hekim, doktor” anlamında kullanmıştır. Anadolu’da ise Bursa, Kocaeli, Edirne, Niğde, Bolu, Gaziantep, Kahramanmaraş, Hatay gibi yörelerde kullanılmaya devam etmektedir (DS IX, 1993: 3292).

yağlı/yağılık

Göktürk Yazıtları’ndan Anadolu ağızlarına kadar uzanan sözcük “düşman” anlamındadır (Tekin, 2010: 184). Ağızlara bakıldığında Denizli, Kars, Bolu, Kırşehir, Niğde, Adana, Antalya gibi bölgelerde yaşamaktadır (DS XI, 4119). Atsız da bu ifadeyi *Bozkurtların Ölümü* ve *Bozkurtlar Diriliyor* romanlarında sıklıkla kullanmıştır (bkz. Yalçın, 2019: 308-309).

yumuş

Sözcük, EUTS’de *yumuş* “hizmet, iş, faaliyet”; *yumuşçı* “hizmetçi” olarak görülmektedir (Caferoğlu, 2021: 305). Türkiye Türkçesinde görülmeyen ifade ağızlarda *yumuş/yümüş* “iş, hizmet buyruğu” anlamıyla Adana, Afyon, Ankara, Antalya, Aydın, Burdur, Çorum, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hatay, Isparta, Kahramanmaraş, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Konya, Malatya, Mersin, Muğla, Nevşehir, Niğde, Sinop, Sivas, Şanlıurfa, Tokat, Yozgat gibi yörelerde yaşamaya devam etmektedir (DS XI, 1993: 4318). Yine bu ifade Atsız'ın eserlerinde sıklıkla kullandığı bir sözcüktür.

SONUÇ

Türkçülük, Turancılık, Türk ülküsü gibi değerlere sahip olan Atsız'ın bu konularında işlediği görülmektedir. O, Türk tarihine verdiği önemi eserlerine yansıtmıştır. Onun eserlerinde Ötügen, Altaylar, Tanrı Dağları, Kür Şad gibi unsurlar önemli bir yer tutar. Bu tür kavramları Türk gençlerine, Türk insanına anlatmak istemiştir. Bunu yaparken de *GökTürk Yazıtları*'ndan, *Kutadgu Bilig*'den, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ten ve *Dede Korkut Hikayeleri*'nden yararlanmış ve pek çok *eskicil* ögeyi eserine almıştır.

Atsız'ın eserlerine bakıldığında *eskicil ögeler* konusunda zengin bir söz varlığına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada da birkaç örnekle Atsız'ın eserlerinde görülen *eskicil ögelerin* Anadolu ağzlarındaki izleri takip edilmeye çalışılmıştır. Eski Türkçeden Atsız'ın eserlerine uzanan bu söz varlığının pek çoğu günümüzde Anadolu ağzlarında yaşamaya devam etmektedir.

Atsız'ın kullandığı söz varlığına baktığımızda ise isimlerin yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra *alda-*, *apar-*, *arıkla-*, *bunla-*, *buyruk vermek*, *on-* gibi fiilleri de kullandığı görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akün, Ö. F. (1991). *İslâm Ansiklopedisi-Hüseyin Nihal Atsız*. Türkiye Diyanet Vakfı.
- Arat, R. R. (1979). (Haz. Kemal Eraslan, Osman Fikri Sertkaya, Nuri Yüce) *Kutadgu Bilig III İndeks*. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Atsız, H. N. (1934). Cihan Tarihinin En Büyük Kahramanı: Kür Şad. *Orhun*, 6, 111-113.
- Caferoğlu, A. (2021). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972) *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. İngiltere: Oxford Yayınları.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2018). *Atsız Türkçülüğünün Mistik Önderi*. Ankara: Panama Yayınları.
- Erdoğan, A. ve Çakır, G. Ö. (2020). Röportaj: Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun İle Atsız'ın Edebiyatı Üzerine. *Söğüt Türk Edebiyatı Dergisi*, 1/3, 14-21.
- Gömeç, S. Y. (2013). Kaynakların Işığında Türk Tarihinde Kür Şad. *Yüce Ereğ Türk Dünyası Aylık Fikir Kültür Araştırma Dergisi*, 14/46, 44-46.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kapusuzoğlu, G. (2017). Tarihi Bir Kişilik Olarak Kür Şad ve 639 Yılı. *Gazi Türkiyat*, 21, 121-136.
- Sertkaya, O. F. (2014a). Kür Şad Adının Etimolojisi veya Türk Tarihinde Kür Şad Adlı Bir Kişi Var Mıdır? *Gazi Türkiyat*, 14, 1-10.
- (2014b). *Hüseyin Nihal Atsız-Hayati ve Eserleri*. Ötügen Yayınları.

- Taşagül, A. (2020). *Türk Model Devleti-Gök Türkler*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Tekin, T. (2010). *Orhon Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1993). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-XII*. Ankara: TDK Yayınları.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen (Altuigurisch-Deutsch-Türkisch) Eski Uygurcanın El Sözlüğü (Eski Uygurca-Almanca-Türkçe)*. Göttingen Akademi.
- Yalçın, Ş. (2019). *Hüseyin Nihâl Atsız'ın Roman ve Şiirlerinde Eskicil Ögeler*. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Elektronik Kaynaklar

- Derleme Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 11.11.2023
- Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 11.11.2023